КНЯЗЬ РОМАН МСТИСЛАВОВИЧ: ІСТОРІЯ І ПАМ'ЯТЬ

УДК 82-94"653":82.09:929.731

«СЪВАДА РОМАНОВА» У ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОМУ ЛІТОПИСІ

Тетяна ВІЛКУЛ
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
відділ історії України середніх віків і раннього нового часу
e-mail: etvilkul@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.39.12-16, ORCID: 0000-0003-2737-8372,
ISSN 2312-1165 (друкована версія), ISSN 3083-6670 (онлайн версія)

Роман Мстиславович загинув у Польщі 1205 року від Лешка Білого, але галицький літописець описував його як могутнього успішного правителя. Лише одного разу письменник надав завуальовано негативну характеристику цьому своєму герою. Взимку 1206/7 р. удова Романа, рятуючись від ворогів, втекла разом з дітьми з Волині у Польщу і знайшла притулок при дворі князя Лешка. Згідно з літописом, Лешко «не помѧноу (не став пригадувати) свады Романовы». У дослідженні розглядається використання слова «съвада» в давньоруських літописах і аналізуються характеристики персонажів згаданого епізоду. Літописець подає однозначно позитивний образ Лешка, змальовуючи його як такого, хто не згадує зла і виявляє великодушність. З почестями приймаючи утікачів, він відправив послів до угорського короля і запропонував допомогти дітям Романа відвоювати їхню землю. Таке сприятливе зображення Лешка пов'язане, серед іншого, з визнанням літописцем того, що Роман припустився політичних прорахунків.

Ключові слова: *Роман Мстиславович, Данило Романович, Галицька та Волинська землі в XIII ст., середньовічні літописи, текстуальна критика, українські студії.*

У *Галицько-Волинському літописі* Роман Мстиславович весь час постає позитивним героєм: могутнім полководцем, котрий перемагає усіх «иноплеменьникъ» ('іноземців'), великим правителем-»самодержцем». Втім, існує один-єдиний виняток, коли літописець дає завуальовано негативну характеристику батькові князя Данила. Інтенції літописця тут майже не привертали уваги. Сюжет неодноразово використовувався в історичних дослідженнях домовленостей між князем Романом та польськими й угорськими володарями початку XIII ст.[1].

Ідеться про опис подій зими 1206/7 р.[2], де літописець побіжно згадує загибель князя Романа в Польщі 1205 р. В *Іпатіївському списку* літопису звістки подані під 6712/1202 р. та 6713/1203 р.[3], але його хронологія пізня, дати посунуто на кілька років відносно реального часу[4].

---

[1] Див., наприклад: Włodarski B. *Polityka ruska Leszka Białego*. Lwów : Towarzystwo Naukowe, 1925. S. 268; Пашуто В. Т. *Внешняя политика Древней Руси*. Москва : Наука, 1968. С. 182; Котляр М. Дипломатія галицьких і волинських князів XII–XIII ст. *Київська старовина*. 2000. № 5. С. 5–6; Волощук М. Особливості русько-угорських відносин у період об'єднання Галицького та Волинського князівств (1199–1205 рр.). *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w pezestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Seria: Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój. Toruń ; Kijów, 2005, № 2–3, S. 295; його ж. «Угорське дитинство» князя Данила Романовича (1206–1210 рр.). *На вівтар історії України. Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В. В. Грабовецького*. Івано-Франківськ, 2009. С. 369; Nagirnyj W. *Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198 (1199)–1264*. Kraków : PAU, 2011. S. 118. (Seria: Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej. T. 12). Текст літопису побіжно аналізувався у: Горовенко А. *Меч Романа Галицкого. Князь Роман Мстиславич в истории, эпосе и легендах*. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2011. С. 102.

[2] Наприклад: Dąbrowski, D. *Daniel Romanowicz. Król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna*. Kraków : Avalon, 2012. P. 47; Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana) / eds. D. Dąbrowski, A Jusupović., I. Juriewa, A. Majorow, T Wiłkuł. *Monumenta Poloniae historica. Nova series. XVI*. Kraków ; Warszawa : PAU, 2017. P. 14; Головко О. Боярська фронда у Галичі. *Пам'ять століть*. 2002. № 5. С. 52, 55.

[3] Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей.* Т. 2. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 648 с. (це репринтне перевид. *Полное собрание русских летописей.* Т. 2. 1908). Стб. 718–719.

Тоді вдова Романа зі своїми дітьми мусила тікати з волинського Володимира до Польщі, оскільки всім їм загрожувала загибель. У *ГВЛ* мовлено, що чернігівські князі Ігоревичі (нащадки Ігоря Святославича, героя «*Слова о полку Ігоревім*»), які утвердилися в Галичі, прагнули винищити всіх родичів («все племѧ») Романа. Наскільки це відповідало реаліям, ми достовірно знати не можемо. Але, якщо простежити за генеалогічними схемами, як перериваються лінії нащадків тих князів, які зазнали значних військових і політичних невдач і, зокрема, якщо батьки були вбитими за наявності малолітніх дітей – схоже, відомості правдиві. Часом молодому поколінню справді не давали підрости, аби уникнути додаткових проблем після дорослішання цих дітей.

Мати з дітьми тікала навмання, оскільки не знала, чого чекати від Лешка Білого: «бѣ бо Романъ оубьенъ на Лѧхохъ . а Лестько мира не створилъ»[5]. Проте вигнанці були прийняті польським князем прихильно. Ба, більше, Лешко відіслав Данила до Андрія II, зауваживши у своїй промові до угорського короля, переданій через посла: «я не пам'ятаю зла». Також Лешко нагадав королеві: мовляв, ви (з Романом) були друзями, клялися опікуватися його дітьми, тож нумо повернемо малолітнім вигнанцям «отьчьство», їхні батьківські землі. Промови Лешка було передано Андрієві II через В'ячеслава Лисого, і, як вважають, деталізація оповіді свідчить про те, що літописець спілкувався зі свідками подій[6]. Точні слова у промові польського князя варті окремої уваги.

Про непам'ятання зла мовлено так: «æзъ не помѧноухъ **свадъı** Роман**овъı**»[7]. При цьому «сѣвада» означає 'розбрат, сварку, чвари', а в описах битв – 'сутичку'[8]. Тут слово використовується в першому значенні. Скільки можна судити, подібні згадки літописці пов'язували з жалем або безпосередньо з осудом поведінки. Так, під 1196 р. у *Київському зводі* змальовуються половці: «…и оустремилисѧ на кровопролитье . и wбрадовалисѧ бѧхоуть *свадѣ* в роускыхъ кнѧзехь» («й кинулись проливати кров і зраділи розбрату серед руських князів»)[9]. У *Новгородському першому літописі* завоювання Константинополя хрестоносцями закінчується сентенцією: «и таᵏ погыбе цᶜртво боꙋхранимаго Костѧнтинѧ града . и землѧ Грьчьскаæ въ *свадѣ* цᶜрвъ» («так ото загинуло царство хранимого Богом Константинова міста і Грецька земля через сварку царів»)[10]. І навпаки, уникання «свади» належить до схвальних якостей. Однозначно позитивний герой *Суздальського літопису* суздальський князь Всеволод Юрійович під 1187 р.: «Всеволодъ же Гюргевичь боæсѧ баꙋне хотѧ видѣти *свадъı* . послуша» чернігівського єпископа та свого ростовського Луку («…боючися Бога й не бажаючи бачити розбрату…»)[11]. Також, імовірно, важить те, що *Галицький літопис* зазначає «сваду Романову». Хоча чвари й розбрат – річ обопільна, таке «одностороннє» формулювання дозволяє покласти провину у вчиненні «свади» власне на Романа.

---

[4] Як показала Ольга Романова, на укладача цього рукопису справив вплив звід із групи *Новгородсько-Софійських літописів*: Романова О. В. Ипатьевская летопись и Новгородско-Софийский свод. *Опыты по источниковедению. Древнерусская книжность. Сборник статей в честь В. К. Зиборова*. СПб., 1997. С. 59–66; idem. О хронологии Галицко-Волынской летописи XIII века по Ипатьевскому списку. *Прошлое Новгорода и Новгородсие земли: материалы научной конференции*. Новгород, 1997. С. 66–70. Ідеї дослідниці розвивав Олексій Толочко: Толочко А. П. Происхождение хронологии Ипатьевского списка Галицко-Волынской летописи. *Palaeoslavica*. 2005. Vol. XIII. № 1. P. 81–108.

[5] Ипатьевская летопись. Стб. 719.

[6] Dąbrowski, D. Daniel Romanowicz. P. 50–51.

[7] Ипатьевская летопись. Стб. 719.

[8] Словарь древнерусского языка XIV–XVI веков. Т. 12. Москва : Русский язык ; Санкт-Петербург : Азбуковник ; Нестор-История, 2019. С. 180. У пам'ятках світського й церковного права «сѣвада» вжито в технічному значенні сварки чи бійки із зазначенням наслідків для учасників (штрафи за побиття, вигнання і т. п.).

[9] Ипатьевская летопись. Стб.700.

[10] Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / под ред. и с предисловием А. Н. Насонова. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1950. С. 49.

[11] Лаврентьевская летопись. *Полное собрание русских летописей*. Москва : Языки русской культуры, 1997. Т. 1. Стб. 404.

При цьому ніде не сказано про ні про які давні домовленості польського князя з Романом Мстиславичем. Угорському королеві Лешко нагадує: «æзъ не помѧноухъ свадъı Романовъı тобѣ бо дроугъ бѣ . клѧласѧ бо бѣста . æко wставшю в животѣ племени его . любовь имѣти» («я забув (букв.: не пригадав) Романові чвари. Тобі ж він був друг, ви ж поклялися, що будете добре ставитися (до тих, хто) залишився живими з його родичів»)[12]. Тут 2-га особа двоїни «клѧласѧ бѣста» («ви», а не «ми» (менш вірогідно – 3-я особа двоїни, якщо припускати ремарку літописця)[13]. Тобто, за *Галицьким літописом*, Лешко не укладав жодних угод з Романом. З цього випливає, що, не пов'язаний ніякими зобов'язаннями, польський князь виявив милість до вигнанців із власної доброї волі.

Відступаючи від основної лінії оповіді, з цього свідчення виводять якісь обопільні домовленості між Романом та угорським королем кінця 1204 – початку 1205 р. про опіку над дітьми в разі передчасної смерті когось із двох правителів[14]. Однак у тексті йдеться про *односторонню* домовленість і, головне, про родичів лише *одного* з володарів (пор.: «племени его», з контексту – Романа). Слід зазначити, трактуючи літописний текст буквально, роль останнього залишається не цілком зрозумілою. Однак, зважаючи на те, що галицький літописець писав через доволі довгий час після смерті Романа (припускають, що ближче до останніх років правління Данила Романовича, кінець 1250-х – початок 1260-х рр.) і головними героями літопису були нащадки Романа, зокрема Данило, такий акцент можна зрозуміти.

Поглянемо ще раз на те, як вибудовує книжник цю оповідь у цілому, звертаючи увагу на приховані оцінки в тексті. Романові діти – позитивні персонажі в *Галицько-Волинському літописі* за умовчанням, тому ті, хто їм сприяє, також набувають позитивних рис. Тоді у такому разі зі знаком «плюс» змальовується князь Лешко. Він приймає нещасних утікачів з «великою ч^{с}тью» і вирішує не нагадувати нікому про ворожнечу («Лестко не помѧноу враждъı»). Нібито, у присутності втікачів з Володимира Лешко Білий спочатку визнає, що це диявол усіх пересварив (тобто, що фактично ніхто не винний). Див.: «сожаливъ си и ре^{чѣ} . æко дьæволъ есть воверглъ враждоу сию межи нами» («пожалів (їх) і мовив, що диявол втягнув нас у цю ворожнечу»). Разом з тим, у посольскій промові Лешка вже до угорського короля підкреслюється саме «свада Романова» і роль польського князя ще чіткіше окреслюється як позитивна: *незважаючи* на чвари князя Романа, він простив скоєне йому зло і вирішив не мститися нащадкам того, Романовичам. Ба більше, князь Лешко закликає угорського короля виконати якусь давню угоду й повернути утікачам втрачені ними через вигнання волості: «…нънѣ же изгнание бъı^{с} на ни^{х} нънѣ же идемь и вземша предаевѣ имъ wчѣство ихъ» («зараз вони у вигнанні, підемо візьмемо та передамо їм їх батьківський (спадок)»). Він ладен витратити власні ресурси на цю справу, хоча договір заключений не ним, отже, особисто на ньому зобов'язання не лежать.

Проблема, однак, у тім, що Роман загинув саме від рук Лешка Білого. Це не зазначено галицьким літописцем, проте відомо з іноземних джерел. Тим часом, усе ж таки, роль зі знаком «плюс» одного досягається і за рахунок підкреслення «мінусу» (*свади*, поганої лінії поведінки) іншого. Хоча схоже на те, що спеціально книжник XIII ст. це не акцентує. Вся оповідь зроблена з акуратних, ніби мимохідь вкраплених деталей, розрахованих радше на тих читачів, хто знав усі обставини подій і кому нічого додатково пояснювати не треба було.

Зрозуміло, реальна політика могла істотно відрізнятися від дещо ідеалізованої картини сприятливої зустрічі «племені Романа» їхніми закордонними родичами (зокрема, Мирослав

---

[12] Ипатьевская летопись. Стб. 719.

[13] Ірина С. Юрієва у книзі «Галицько-Волинський літопис. Текстологія / під ред. О. Толочка. Київ : Академперіодика, 2020», – уклала «Граматичний покажчик» зі словоформами до *Галицького літопису* та аналогічний – до *Волинського літопису*. Див. згадане видання на с. 744: «дв. ч. у скл. плюскв. дв. *2 ос.* клѧласѧ… бѣста 719: 15». Тому неможливо тлумачити текст, як це робив М. Котляр (Котляр М. Дипломатія галицьких і волинських князів. С. 5–6). Те, що можлива також 3-я особа, за умови, якщо припускати ремарку від імені літописця, мені підказав Сергій Львович Ніколаєв, за що складаю щиру подяку вченому.

[14] Напр.: Nagirnyj W. *Op. cit*. S. 118.

Волощук припускав, що звернення до угорського короля сталося внаслідок того, що Лешко не мав ресурсів на самостійне втручання у справи сусідів[15]).

Окрім того, заклики повернути «отьчьство» Романовичам не мали практичних наслідків. Натомість усі подальші кроки Лешка із зафіксованих літописцями належали якраз до дій з арсеналу реальної політики, спрямованої на посилення впливу у східних землях.

Окрім цього, відомо, що Данило й Василько Романовичі доволі довго залежали від польського князя. Кілька разів літописець фіксує, як те чи інше місто передавалося чи навпаки, було відібране в синів Романа Мстиславовича з волі князя Лешка. Лише під 6721 (бл. 1218 р.), вже після того, як у Галич прийшов Мстислав Мстиславович *Удатний*, фіксується якийсь «гнів» польського князя на Данила, бо останній самостійно відібрав у Лешка з боями свою «отчину», зокрема Берестя[16].

Ми не знаємо, наскільки підлаштовувався книжник під цю тимчасову залежність малолітніх дітей князя Романа від закордонних династів. Однак, аналізуючи інтенції одного з авторів *Галицько-Волинського літопису*, можемо констатувати факт: один-єдиний раз тут визнано несхвальний вчинок Романа Мстиславовича в оповіді з однозначно схвальними оцінками його супротивника.

«SVADA ROMANOVA» IN THE HALYCH-VOLHYNIAN CHRONICLE

Tetiana VILKUL
Department of History of Ukraine of the Middle Ages and Early Modern Times,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
e-mail: tvilkul@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2737-8372

Roman Mstyslavovych died in Poland in 1205, killed by Leszek the White. However, the Galician chronicler still portrays him as a strong and successful ruler. Only once does the writer offer a veiled negative assessment of his subject. In the winter of 1206–1207, Roman's widow fled Volhynia with her children to escape their enemies and took refuge in Poland, at Leszek's court. According to the chronicle, Leszek «did not remember his strife with Roman» (не помѧноу съвады Романовы). This study examines the usage of the word съвада («strife») in Old Russian chronicles and analyzes the characterization of the figures involved in this episode. The chronicler presents Leszek in a distinctly positive light, depicting him as forgiving and generous: he welcomes the fugitive family with respect, sends envoys to the Hungarian king, and offers support to help Roman's children reclaim their lands. This favorable portrayal of Leszek is tied, in part, to the chronicler's acknowledgment that Roman had made political missteps.

***Key words**: Roman Mstyslavovych, Danylo Romanovych, Halych and Volhynian Lands in the 13th century, Medieval Chronicles, Textual Criticism, Ukrainian Studies*.

REFERENCES

Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana). (2017). Dąbrowski, D., Jusupović, A., Juriewa, I., Majorow, A., Wiłkuł, T. (Eds.). *Monumenta Poloniae historica. Nova series*. *XVI*. Kraków ; Warszawa : PAU. 710 s. (in Polish, in Old Church Slavonic).

Dąbrowski, D. (2012). *Daniel Romanowicz. Król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna*. Kraków : Avalon. 538 s. (in Polish).

Gorovenko, A. (2011). *Mech Romana Galickogo. Kniaz' Roman Mstislavich v istorii, epose i legendakh*. Sankt-Peterburg : Dmitrii Bulanin, 480 s. (in Russian).

Halyc'ko-Volyns'kyi litopys. Tekstolohiia. (2020) / pid red. O. Tolochka. Kyiv : Akademperiodyka, 929 s. (in Ukrainian).

Holovko, O. (2002). Bojars'ka fronda u Halychi. *Pam'yat' stolit'*. № 5. S. 49–60 (in Ukrainian).

Ipatievskaia letopis'. (2001). *Polnoe sobranie russkikh letopisey*. *2*. Moskva : Yazyki slavianskoj kultury, 648 s. (in Old Church Slavonic).

Kotlar, M. (2000). Dyplomatiia halyc'kykh i volyns'kykh kniaziv XII–XIII st. *Kyyivs'ka starovyna*. № 5. S. 3–14 (in Ukrainian).

[15] Волощук М. «Угорське дитинство»... С. 369.
[16] Ипатьевская летопись. Стб. 732.

Lavrent'yevkaia letopis'. (1997). *Polnoe sobranie russkikh letopisey*. *2*. Moskva : Yazyki russkoi kultury. T. 1. 579 s. (in Old Church Slavonic).

Nagirnyj, W. (2011). Polityka zagraniczna księstw ziem halickie i wołyńskiej w latach 1198(1199)–1264, Kraków : PAU, 362 s. Seria: Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej. T. 12. (in Polish).

Novgorodskaia pervaia letopis' starshego i mladshego izvodov (1950). A. N. Nasonov (Ed., Pref.). Moskva ; Leningrad : AN SSSR, 641 s. (in Old Church Slavonic).

Pashuto, V. (1968). Vneshniaia politika Drevnei Rusi. Moskva : Nauka, 472 s. (in Russian).

Romanova, O. (1997). Ipat'yevskaia letopis' i Novgorodsko-Sofiyskii svod. *Opyty po istochnikovedeniiu. Drevnerusskaia knizhnost'. Sbornik statei v chest' V. K. Ziborova*. Sankt-Peterburg. S. 59–66 (in Russian).

Romanova, O. (1997). O chronologii Galicko-Volynskoi letopisi XIII veka po Ipat'yevskomu spisku. *Proshloye Novgoroda i Novgorodskoi zemli: materialy nauchnoi konferencii*. Novgorod. S. 66–70 (in Russian).

Slovar' drevnerusskogo yazyka XI–XIV vekov. (2019). T. 12. Moskva : Russkiy yazyk ; Sankt-Peterburg : Azbukovnik ; Nestor-Istoriia. 688 s. (in Russian).

Tolochko, A. (2005). Proiskhozhdeniie chronologii Ipat'yevskogo spiska Galicko-Volynskoy letopisi. *Palaeoslavica*. Vol. XIII, part 1. S. 81–108 (in Russian).

Voloshchuk, M. (2005). Osoblyvosti rus'ko-uhors'kykh vidnosyn u period ob'yednannia Halyc'koho i Volyns'koho kniazivstv (1199–1205 rr.). *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w pezestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość*. Seria: Systemy Międzynarodowe i Globalny Rozwój, Toruń ; Kijów, № 2–3. S. 290–296 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2009). «Uhors'ke dytynstvo» kniazia Danyla Romanovycha (1206–1210 rr.). *Na vivtar istorii Ukrainy. Yuvileynyi zbirnyk na poshanu akademika AN Vyshchoyi shkoly Ukrainy, profesora V. V. Hrabovec'koho*. Ivano-Frankivs'k. S. 365–376 (in Ukrainian).

Włodarski, B. (1925). Polityka ruska Leszka Białego. Lwów : Towarzystwo Naukowe, 84 s. (in Polish).

Надійшла до видавництва 2 листопада 2025 р.
Прийнята до друку 20 січня 2026 р.
Опублікована 6 травня 2026 р.